

LITERÁRNÍ

1877

„Vražda je zločin děsný a rovněž lup a šalba — avšak znám zločin ještě jiný, proti němuž všechny ostatní jsou bílými liliemi, — nevděk.“ — Slyšíš to, národe? Snad žádný národ není ku svým učitelům, ba ku všem dobrodincům svým tak nevděčný jako český. Kdyby mu umřel poeta titánský, v srdci českého národa nezachví se doopravdy nerv jediný. Snad dají do časopisů kolem jeho jména černý rámeček, snad tam připsou „nehynoucí sláva buď památce jeho“ nebo podobnou naučenou frázi, snad vystrojí slavný funus — sobě, jen sobě na radost; ale hned nato je ticho, hladina se zavřela, ani kroužek nezachví víc její vrcholem.

Rok 1876 odplynul. S ním odplynul třicátý rok básnické produkce jednoho z nejstarších poetů našich — zmínil se kdo o vzácném jubilentovi slůvkem jediným? Nezoufej Sobě, duše zpěvomilá! Nechtě nevzpomněli, zapomenut nejsi a nesmíš býti! *Františku Haisze*, bratře na Parnasu, na věrnou, horkou dlaň svou chytám kanoucí slzu Tvou!

Třicet let nám zpívá! Přes čtyry sta písní sepsal, sestavil a vydal! Snad řekne mnohý — ba bojím se, že velmi mnohý! —, že všechny dohromady nestojí za nic. Že v nich není jiskry poetického nadání. Že marně bys v nich hledal jedinou myšlénku, která by tě vzrušila, jediné místo, které by zachvělo citem. Že k tomu mají formu naprosto mizernou, rým až hanba. Že Haisz nezná z gramatiky ani zbla. Ba že ani ten flašinet, jímž zpěvy své doprovázel, nestál za nic. Ano, ano! Copak ale má být *všechno* na něm dobré?

Hanět — to je ukrutně snadná věc! Dokázal to již roku 1860 Alfred Waldau, když ve svém spise „*Böhmische Naturdichter*“ o našem jubilentovi mluvil, jak následuje: „Budíž mně nakonec ještě laskavě dovoleno, abych jmenoval

jednu zvláštnost mezi českými samouky, kteráž je ostatně dosti zajímavá, aby byla v této knize též o ní zmínka učiněna. Je to pražský flašinetář František Haisz. Je hlavním dodavatelem tak zvaných „písní kramářských“, které o pouťích a na jarmarcích mají nejhojnější svůj odbyt. Bohužel jsou všechny tyto písně jen nešťastným paděláním pravé písně národní, nejsou čerpány z čisté mysle, vše pro lásku a přírodní krásu zanícené, z naivního názoru života, z jemné obrazotvornosti, nejsou básněny — jsou jen řemeslnicky zhotovené zboží, suchá próza nacpaná do nesprávných rýmů, takže víc škody než skutečného užitku způsobují, poetickou krasochuť lidu kazí, chuť jeho na sprostotě a rozpustilých dvojsmyslech zvyšují a přitom velmi mnohou pravou, skvostnou národní píseň udušují. Mají se k této as jako kmínka k rýnskému vínu, skleněné střepy k drahokamům, papírové kytky k růžím stolistým. Haisz odvádí ročně alespoň tucet podobných zpěvů, které nejprv mezi pražskými tovaryši, učedníky a kuchařkami, brzy nato také v četných vesnicích zdomácnějí, zvláště když pojednávají o oblíbených a pikantních zjevech a událostech denních, na př. o Pepitě, kρινolině, slavnosti ve Hvězdě atp. Jakmile ale podobné písně pozbyly půvabu novosti, ustupují jiným a klesají samy v spravedlivé zapomenutí. Statný tento bard našel už také četné napodobitele a konkurenty, aniž by se však obávil musil, že některý z nich žezlo mu vyrve. Tito Liliputáni v říši národní poesie pocházejí ovšem z nejnižších vrstev společnosti, takž A. Beníšek, František Chládek, Václav Kašpar, Jan Kratochvíl, Matěj Machovský, Josef Teisinger, František Tůma, František Žáček a jiní. „I tací kulichové musí býti!“ praví William Shakespeare.“

Aby tě — ! Kvůli tobě pravil něco Shakespeare, to tak! Mně nenapadne, abych Haisze přirovnal snad přímo ku králi všech samouků, k „oráči ayrshirskému“, jak sobě oblíbili nazývat Roberta Burnsa, avšak, co se týče citátů: nejlepší, nejrozumnější, které mohu nalézt, svědčí přímo o tom, že také náš Haisz je dotknut svatým dechem božím. Vůtečný *Zachariä* praví: „Ti lidé, kteří. co slyšeli, vyprávějí dál, jsou

básníci rození.“ Nevypravuje Haisz v daleké většině svých básní dál, co byl slyšel? *A. W. Schlegel* píše:

*Ein wandernd Leben
gefällt der freien Dichterbrust —*

a je snad vandrovnějšího života nad život flašinetářův? *Geibel* zas žádá na básníku:

*Fremde Länder und Sprachen erforsch' er mit willigem Eifer,
sei im Norden und sei unter den Palmen zuhaus! —*

a neumí Haisz německy jak česky? Neopěval vraždu každou, nechť se stala na severu v Lipsku nebo na jihu ve Vídni? Byli bychom měli někoho, kdo by byl místo Haisze zvěčnil veškeré vraždy spáchané v Čechách? Kdo by byl zapěl o Janečkovi, krutě popraveném v Plzni? O sklepníkovi Fialovi, jenž zmordoval milenku svoji? Nikdo neupře, že Haisz zaujímá v českém písemnictví zcela určité místo své. Že není ve všem všudy dokonalý? Nu — život jest krátký a dokonalost je až na samém konci životů všech. Vsázím svou hlavu, že by byl Haisz zajisté vždy rád býval dokonalý co možná.

*O wüssten alle doch — — — —
wie schmerzenreich des Dichters Leben ist!
Wie's ihn bekümmert, dass sein Werk so fern
von dem geblieben, was es werden sollte
und konnt' und musste! — —*

Haiszova poesie je trojího směru: lyrická („píseň jemná“, jak praví Haisz), satirická („veselý zpěv“, „mravný“, „žertovný“ — „píseň kratochvilná“) a výpravná „smutnozpěv“ — „truchlivá píseň“, „pravdivá“, „žalostná“, „příkladná“, „strašná“). Písně vlastenecké lze zahrnout do řady první. V titulech svých je Haisz zázračně určitý. Copak ví, bez pomoci náučného slovníku, čtenář, čte-li Nirvana, San-

sara a podobné moderní tituly? A jak slunečně jasný je na-proti tomu nápis na písni Haiszově: „Truchlivá píseň o loupežné vraždě, kterou spáchal dne 16. března Josef Verunáč, 21 roků stár, kovářský chasník, z Kojic u Labské Týnice, na manželích Strengových, hostinských v Dolních Počernicích u Prahy roku 1874“ — nebo: „Příkladná píseň pro rodiče i dítky o hrozné vraždě v Kališti, kterouž dva synové na otci svém dne 17. června 1856 spáchali, a sice Jan 25 roků a František 22 roků stár, z nichžto starší dne 29. března 1858 v Kutné Hoře provazem odpraven byl, jak svědčí výtah z ouředního vyšetřování“ — !

Jasnost, učitost je přední vlastností poesie Haiszovy. On řekne čtenáři vše, čeho tento vůbec zvědít potřebuje. Že píseň „vlastník, nakladatel a spisovatel“ je František Haisz. Že píseň ta je „k dostání“ tam a tam, a známe hlavně tři studně jeho zpěvů, „na Pankráci v č. 21“, „v č. 13 na vysehradské pevnosti“ a „v č. 372 pod Emauzskými schody“. Že „patisk se zakazuje“ nebo „přetisk se zakazuje výhradně“. Ano i to sdělí čtenáři, podle které noty se jeho píseň zpívá. Truchlozpěv za Palackým zpívá se podle „V samotě když sedím a se soužím“, zpěv o Barboře Ubrykově dle „Vzhůru vstaňte, vojínové“, jiné dle luzných nápěvů písní: „Alou páni muzikanti, hleďte pilně pozor dáti“ — „Samotinká sedím u okénka“ — „Ach nebesa, ustrňte se, srdce v těle, roz-pukni se“ — „O, lásko, rozkoš očí“ — „Při vodě tam velmi“ — „Seděla na písku, volala: Matýsku!“ — „Když vandrovní z pinkle buchy sněd, běžel domů k mámě zpět“ — atd. Některé písně jsou věrně přizpůsobeny oblíbeným tanečním skladbám, polkám Česká selka, Vysokej jalovec, Drážďanské nebo Pepitavalcru. A také na to upozorní zpěvomilého čtenáře, když „dolejší řádky se opakují“.

S tak vzácnou určitostí pojí se ovšem často rovněž vzácná *podrobnost v líčení a vypravování*. Některé příklady budou toho skvělým dokladem. Haisz píše o zavražděném řezníku Antonínu Kommovi:

*Když svou pobožnost vykonal,
nazpět se svoji cestou bral
vůkol Reichenbacha zahrady,
okolo zdi letohrádku,
popisují to jen vkrátku,
jest to věru přehrozné.*

Děsný čin vykonán.

*Od svrchníku dva knoflíky
byly zpředu utrhnuty,
a vzádu chybil jeden,
od spodního také knoflík,
jak s ním nakládal ukrutník,
měl nebožtík utržen.*

A teď fotografie duše nebožtíkovy!

*V celé Praze je mluvení,
že byl pán mírumilovný,
vlidný a přívětivý,
měšťan a mistr řeznický,
od svých oudů ctičný vždycky,
a k chudým dobrotivý. —*

V písni o travičce Marii Machové čtem plastické sloky:
„Jakás Marie Machová — s dcerou svojí tam žila — dělala se přičinlivá — domek obstárlý měla — dceru svojí Otylii — ku manželství nutila — by Josefu Havelkovi — svoji ruku podala.“

„Neboť se o něm mluvilo — že má mít několik set — to jí vrtochy dělalo — dceři bylo patnáct let — nutila ji, by se vdala — za Josefa Havelku — že by dluhy zapravila — které má na svém domku.“ Atd.

V „Truchlozpěvu na památku o dvou milujících“ je, vzhledem k plastičnosti, přímo triumfální sloka: „Do nemocnice je odevzdali — kde mrtvolu páni prohledali — lékaři-

ským prohledem — to za pátým žebrem — rána vpravo hlnala — játra rozervalo — zasáhla její hrdinské srdce — v slabizně našli kuli přece.“

Rozumí se samo sebou, že v podobně vedených zpěvích *tragičnost* je co nejdojemnější. Kdož by zůstal nepohnut, čte-li ve zmíněné již písni o sklepníku Fialovi: „Kop ji násilně tyransky — počal ji fackovati — venku stály již tři ženský — slyšely tam křičeti — neb křičela rány Krista — kde jste lidé pomozte — on se ale vykrad zčerstva — ona v mdlobě ležice.“ —

Jak děsně pravdivým v písních výpravných, tak *líbezně něžným* dovede být František Haisz zas ve svých zpěvích milostných. Tam, kde poznal „zevnitřní city čisté lásky“, jak praví, slyšíme šveholení zrovna jarní.

„Smutně žalostně mládenečka — uvadla mu spanilá růžička — kterouž přecasto zalejvával — srdéčko bolestí naplňoval.“

„Apsolon byl jinoch nejkrásnější — na všechna stvoření spanilejší — přece došel dílu přesmutného — že musel i s krásou z světa toho.“

„O jak je srdéčko mé sevřené — že jsou mé bolesti k vyslovení — když tě z jiným vidím radovati — tvé spanilé tváře objímají.“

Jinoch zpívá: „Připrav ty mně zahradnice — salát k večeři — třeba z lebedy — neb řeřichový — jen když bude s tvých rukou — mně přistrojený.“ *Panna* píše: „Ach kdybych věděla — kde asi bydlí — chtěla bych pro něho — umřít v tu chvíli.“ Překrásné!

Často velebí Haisz stav svobodný. Varuje před ženitbou, jinoch prý může snadno dostat ženu zlou, která mu nepřeje ani pár litrů piva a říká mu „fláma“. Zvláště Kačeny jsou prý zlé — „Kačena každá má posteklej zub — musel bys poslouchat tak jako dub“ — a bijou muže. Zrovna tak varuje zas děvčata před hochy: „Jen se žádá neblázněte dívky za hochy — neberte si je do srdce, raděj do paty.“ Což je ovšem čirá laškovnost od něho. Často ho vidíme, jak výstražně pozdvihuje prst a na děvčata volá: „Pozor — ať

nepřeberete!“ Jedna vypravuje ostatním smutné osudy své. Vybírala si, až přebrala. Řemeslník jí nevoněl: „Obuvník mně smrděl smůlou — kloboučník barvou — truhlář zase umrlčinou — žezník kravinou — tesař ten mně byl sprostý — kovář zdál se být zlostný — zámečnick že je špinavý, řezník venkovský.“ Chtěla pána, ale pochodila! „Místo rajfů nyní nosím — sprostou pytlovku, ani víc nemám rusíny* — jenom jupličku, klobouk jsem odložila — bačkory ním podšila — ach jak se moje paráda celá změnila!“ Hochy zas napomíná, aby nehledali bohatých a brali si raději chudé.

Velmi ostře mluví poeta Haisz proti jistému druhu pražských děvčat, jimž vynalezl jméno „švindlice“. Pro krátkost času nemůžeme ho sledovat do Jezovitské zahrady, k Lajblům a na jiná místa, kde jeho poetická divinace se s nimi setkává, je ale vidět, že je nenávidí z gruntu srdce. Avšak když se vmluvil přímo až do perunovské roztrpčenosti, náhle se tu v něm budí zas kastalský ostych a hledě zatočiti zpívá: „Prosím jen odpusťte — vážené dívčice — nebo každé panny — zpěv ten se netýče — jenom ty švindlice — kterej kručí v b . . . — sotva že kouká hlady.“

Tolik je jisto, že kdyby šlo podle mravního návodu našeho Haisze, svět by byl naprosto dobrý. Odolal by jediný zámožný otec, kdyby v pravý čas k němu zazněla slova: „Rodičové příklad sobě vemte — nebraňte ctnému milování — chudé dívky láskou obšťastněte — dá vám bůh všem své požehnání“ — ? Kdyby se dobré věci našeho písemnictví překládaly do cizích jazyků, kdyby Dumas byl četl našeho Haisze, musil by jeho otec Moriceau v „Cizince“ veřejně kleknout před svou dcerou, ji odprosit a mít před obecnstvem skandál?

Chvějeme-li se při tragickém líčení Haiszově, rozesměje-li se nám duše při jeho zpěvu milostném, tož nás uchvátí přímo vír nadšení, sáhne-li Haisz mocnou rukou svou do strun *vlasteneckých*. Haisz je vlastenec od kosti. Ani toho není někdy zapotřebí a Haisz píseň svou přece začíná slovy:

* Nějaká část dámské toalety, které spisovatel této jubilejní statě nezná.

„Ach mé milí krajanové“ nebo „Ach ustrňte se vlastenci“ nebo tak nějak. „Já jsem v Čechách zrozen“ — píše hrdě — „otce matku mám — proto k právu dědičnému jejich já se znám. — Dědové i pradědové byli Češi též — proto mé dědičné právo — není žádná lež!“ — „Ani vody ani ohně Čech se neleká — ani pod břemenem tíže nikdy neheká.“ — He?

A když umřel staříčkový Palacký — jak píše o něm Haisz? Zajisté píše o něm:

*Zvolen za Historiografa Českého,
skrz hraběte Chotka, Sternberka,
neb ho znali co muže skvělého,
svěřena mu Matice Česká,
též i přehled ouředních a dvorních,
spolu zemských, byl mu podaný,
staré děje událostí Českých,
od něž jsou v němčině přepsány.*

*Byl znalec sedmerého jazyku,
Francouzsky, Anglicky a Česky,
mluvil též Rusky, Portugálsky,
Španělsky, Německy a Srbsky — —*

krásné — krásné!

Ke všem těm vynikajícím vlastnostem druží se ještě jedna, miloučká, sladká — *skromnost*. Sílu svých písní začíná: „Nelze popsatí obšírnost všeho“, nebo „nejní k vyslovení, ani k pochopení, co se zdří na úsvitě“, nebo „nemůžu vypovědít“, ale vypoví pak přece a jak! A na konci písně opakuje zas to skromné tvrzení. Byl-li zapěl něco truchlivého, připojí na konec také vždy nějaké „nábožné vzdechnutí“ nebo celou, jím samým složenou modlitbu, nebo alespoň vyzvání: „Pomodlem se za ty nebohé duše otčenáš a zdrávas“ — činí tak z ostatních českých baladistů jen jediný?

Skloňte hlavu svou před velikostí, ať ji nalezáme kdekoli! Učme národ svůj vděčnosti — kdybychom ho nenaučili ničemu jinému, srdcem bude bohat!

Právě se dovídám — — —

Ale dříve musím přece jen skončit!

Končím tedy:

Františku Haisze, přijmi tento lístek, podepsaný mnou nadšeným. Vřad' jej do bohatého věnce slávy Své. Odpust' těm, kteří jsou zpupní, závistiví, zlí. Gloriola kolem šíje Tvé září věčným jasem — snad nedostaneš pomníku — je velmi snadno možno, že ne, ale jméno Tvé se přeneso věky!

— — — —

Tedy douška: Právě se dovídám, že jsem byl nedobře zpraven a že jsem se zmýlil stran jubilea o celý rok. To lze napravit: prosím laskavého čtenáře, aby sobě tento článek přečetl až napřesrok!

1873

Jen jedné věci se bojím zde: aby se snad neřeklo, že píšu satiru. Rád, tuze rád bych haněl svazek „básní“, jež právě teď vydal veledůstojný probošt vyšehradský, pan Václav Štulec, když ale nemožno! Je to něco tak veskrz svého, tak veskrz a významně osobního — —

Jak spokojeně pohlíží pan probošt as na knihu svoji! Přes pětmečítma let skládá do veršů vše, co „v jeho srdci kypělo“ a „co myslí hýbalo“, byl ještě suchoučkým kaplánkem, když vyšla první tenounká knížka jeho, je teď proboštem a — kniha je tlusta. Povídá se o básnících, že když vydají knihu, jsou smutni proto, že kniha je přece jen vzdálena toho, čím stát se měla, mohla a musela, — „skladatel“ Štulec ale, ten věru může být vesel: kdo si přečte jen tři stránky jeho knihy, musí již upřímně vyznat, že na všech ostatních stránkách ani nemohla se kniha stát jinou, na př. duchaplnější, než právě je! A řekne-li přece někdo: „Vždyť básně Štulecovy nestojí za nic“, může náš Štulec s plným sebevědomím a směle odpovědět: „Copak *mohly* za něco stát?“

Bývá obyčej, že básníci se rozdělují na tři druhy: na ty, kteří prorocky letí před dobou svou, na jiné, kteří jsou básníky čistě časovými, a konečně na ty, kteří s poetickým pinklíčkem svým přicházejí do nádraží vždy tenkrát, když jich století bylo právě teď z něho odjelo. Tito jsou nejkomičtější. Ale komik je vždy příjemný, milý, a „skladatel“ Štulec je rozhodně — básník číslo III. Ovšem, zloba a schválnost najde všude chyby! Slyšel jsem od kohosi titěrnou výčitku, že ve výtečných těch básních Štulecových je na př. slovo „peklo“ až protivně mnohokrát. Počítal jsem tedy schválně: na deset veršů přijde „peklo“ jen jednou jedinkrát — je to snad *mnoho*? Jiný řekl, že měl „skladatel“ vynechat

alespoň básně slabší. Kterépak zde jsou *slabší*? Patrně ten knihu ani nečetl! — Třetí nařikal: „Ani *jediná nová myšlénka* v celé tlusté knize!“ Jen pište někdo pětadvacet let, potiskněte 420 stránek a zkuste to vyhnout se *všem* novým myšlénkám tak obratně jako Štulc — přiznáte, že je to věru *práce přímo obrovská!* Nepřeháním, ale to musím říci, že co všechno Štulc ve svých básních *zamlčel*, to že budí až úžas!

Musím však také zde hned, na čest českého čtenářstva, zase připojit, že jsou u nás přece lidé, kteří dovedli páně proboštovy Básně již ocenit. Mám přítele. Chudák, těžce usíná, musí navečer vždy několikrát počítat do sta, než zadřimne. Poslal jsem mu Básně. Za několik dní ho potkám. Vypadá neobyčejně svěže a vesele. „Díky — vždy hned při druhé sloce,“ šeptá pohnut a tiskne mně vřele ruku.

Za nedostatek nových, neupře nikdo, že starých, od několika tisíc veršovců již vyprubovaných myšlének je v Štulcových básních skutečně výběr co nejhojnější. Na př.

*Ne vše zlatem, co se třpytí,
není rájem každý sad,
a v půvabném druhdy kvítí
čihá jedovatý had.*

A podobných krásných slok je ve sbírce té několik set! Ano, dětské dojmy bývají neumožitelný, člověk zrovna vidí při citované sloce mladistvého Štulcíčka, jak ještě sedí v kladenské škole a opisuje ty perly moudrosti s tabule.

Nejdůležitějším oddílem celé sbírky jsou Pomněnky na cestách života. Neboť zde mluví „skladatel“ Štulc skoro stále jen o sobě, obdržujeme obraz jeho osoby skoro ze všech stran. Ovšem, *ihned* nezačíná o sobě, také ani nepřiznává, že to píše sám, povídá, čtverák, že to píše nějaký „anjel“. Nejdřív rozpráví tedy o Praze, o její minulosti, přítomnosti a budoucnosti, a vzhledem k této pronáší nepřekonatelný verš:

a co na tvou slávu povi
příštích otců potomek?

Pak mluví, „na posvátném rumu sedě“, něco o Vyšehradu. Ale víc mu to nedá, on odhodí všechnen nepravý ostych a spustí již o svém rodišti, o Kladnu. První učitelé jeho, sděluje nám dychtivě naslouchajícím, jmenovali se Brejžl a Srb. Také nám sděluje, že panem farářem tam tenkrát byl pan Weininger Kašpar a že v celém Kladně žila jen jediná židovská rodina. U tuchorazského rybníku to bylo, kde děsival se pověstí o hastrmanu, do Debrna chodil na prázdniny a dědeček mu tam říkal „milý hochu“, a když pak přišel do Prahy na filosofii, seděl na lavici vedle knížete Lubomirského. Nato ale rozepíná mohutná svá křídla a nese se dál po českých vlastech, dotýkaje se mimo sebe také ještě trochu české historie, českého místopisu atd. Skoro každému místu, každé hoře řekne něco pěkného, Řípu, že na něm stál, Milešovce, že s ní se koukal dolů, Hudlicům, že jsou rodištěm jeho mistra, Kvílicům, že on tam kaplanoval, atd.

Velmi příjemným přídavkem jsou „výsvětlivky“ k básním lyrickým. Když člověk čte napřed báseň a nepochopí, proč ji Štulc napsal, podívá se dozadu a tam to stojí. Na sto stránek lyriky sedmdesát stránek výkladu, to je dost. A co prostudoval vše k tomu výkladu, jak učeně, jak rozhodně zde mluví! „*Není mne tajno*,“ praví na př. o svatém Janu Nepomuckém, „jaké útoky se za našich časův dějí na řečeného světce našeho.“ — Žižku také zná, ale „nedbá hrubě jeho slávy“.

Jedinou vadu má Štulc: je příliš skromný. Tu ovšem musí pak kritika vrátit mu sama, co mu nepopíratelně náleží. Tak na př. tvrdí s tváří zcela opravdovou, že byl „ujat krásou půvabné Stolisté růže“ a že v „milostnou formu lehounkých znělek dotčené Růže jal se ukládati“ právě ty svoje Pomněnky. A není to pravda! Prosim, směl by sloku jako:

Lžimoudroto, sobělibá
odchovanko hrdoby,
vše, co z tebe, pravdě chybá,
ničíc božské údoby —

nebo sloku:

Sváru chraň se, věrný Čechu!
Vrátě peklu pekla věchu,
Kristovu vztyč korouhev,
a oživne láskou lev! —

směl by cos podobného Čelakovský prohlásit za své? To bychom se sami do něho spustili!

Ale aby se nezdálo, že všechno chválím a že mne pan probošt snad odzbrojil svým lichocením (pravít o Praze, mém rodišti, že prý „je Praha roditelkou *velkých synů*“), musím přec na konec také něco vytknout. *Nesprávnost jazykovou* — a u tak starého spisovatele! Napsal na př. ve svých Básních kdesi vzhledem k sobě:

*Kdes byl, Pane, já kdy bloudě
poodbíhal od Tebe —*

a má zde přec rozhodně stát: „poodbíhalo“.

Překrásný je Svatováclavský kalendář, jež vydali Kulda a Skočdopole, jakživ jsem nic milejšího nečetl! Pravá poesie, prostá, nehledaná!

Nejdřív *Pout na Vranov*, povídka o dvou hodných katolicích a jednom katolíku Kazimíru, na něhož ale vypravovatel Jan Soukop pošle nemoc a Postilu Frenclovu. „Babuško! Babuško milá!“ volá Kazimír již po pětiminutovém čtení, „vrať se honem do kostela a přiveď mi velebného pána!“ A pak byl už taky hodný a založil katolicko-politickou jednotu v hospodě U zeleného stromu.

Náto *Zeměpis*, překrásná, líbezně laškující báseň, bohužel že od pseudonyma: „*Ů m. p.*“ Uvedu-li jen verše:

*Z Moravského Krumlova,
četných židů domova,
pocházelt jest onen žid,
jenž byl pro zeměpis bit —*

ví čtenář již tendenci celou. Tedy za zimy přišel ten žid do Ivančic, za zimy, a chtěl, aby mu navařili ivančického chřestu! Nedostal ovšem ničeho —

*v zimě jsou tam rampouchy
pro takové padouchy.*

Za to ukrad žid svícny a přišel proto před soud. Ale zde nechť ani vědít, kde a co vůbec jsou Ivančice, — „Ivančic, ný, je to les? Ivančic, ný, je to ves?“ Ale pan vrchní, muž to celý, dal zavolat Martina, přinést lavici, položit na ni žida —

*Martin jen mu jednu dal,
žid hned Ivančice znal,
kdyby pět byl dostal, vím,
byl by věděl, co je Řím.*

Člověk se může smíchy zrovna rozsypat! A pak to pokynutí lehké, jak židy naučit přítulnosti k Římu!

Pak přichází povídka, v níž vyhozen žid Heršlík ze vsi: „*Sousedí*. Obrázek z venkovského života. Sepsal Václav Novotný.“ Pravá beletristická perla, na jejímž konci postaví se sv. Janu kaplička. Také koza v té povídce zcípne, a sice na stránce 53.

A zase tři básně od „*Š m. p.*“, dvě humoristické, *Střelec* a *Páže*, a jedna opravdová: *Svědomi*. Báseň *Střelec* vyniká zvláště novostí své pointy. Tak tedy byl v městě T. na Moravě střelec.

*Mníte-li, že z motyky
uměl střílet na štiky?*

To byste si dali; chraňte se zajít si takhle v noci do jeho zahrady na jablka, on si je hlídá sám a má pistoli! Dnes také hlídá a spí. Náhle je vyrušen ze spaní, na střechu mu bubnují jablka jako hustě padající kroupy. On chytne bambitku, ale — nemůže nalézt na ní kohoutek. „To mu vadí.“ Z tmy na něho však volají kamarádi, aby rozsvítil sirku, —

*bambitku mu pravou vzali,
za ni do boudy pak dali
z rendlíku kus rukovítka.*

Ruka se mně smíchem třese, že ani psát nemohu! Uslzeným zrakem dívám se na toho žida v následující básni *Páže*, který je, ač zcela nevinný, právě za toho titulního pážete již zase bit.

*Žida na lavici dali,
deset mu jich nasekali,
„Vaj, vaj,“ nevinný žid řval —*

a to dělá nevinnému katolíku tuze dobře!

Ale největším drahokamem celého kalendáře, pravý poetický „kohinoor“, je balada *Svědomy!* Lze říci, že jí začíná nová epocha v literatuře české: Záboj, Slavoj a Luděk — Slávy dcera — Svědomí.

*Jihlavané skoro napořád
byli druhdy soukeníky —*

začíná balada ta, jejíž sláva se záhy rozlítne světem. Spi-sovatel mohl sice říci, že Jihlavané se rovněž živili jirchář-stvím, ale on s pravým poetickým taktem ihned vytknul si svůj ostrý epický kruh. A ti jihlavští soukeníci, „jak Turci aspoň jednou za života Mekku zhlednou“ — jak trefný, zcela nový obraz! —, putovali vesměs do Pinkafeldu v štýrské zemi. Také soukeníček Jan tam putuje, a sice počínaje veršem 19. Jan je mlád, zbožných rodičů syn a zbožně vycho-ván (verš 19—30).

Jde celý den první, pak prosí o nocleh a uloží se v seně na půdě. Měsíc vyjde a svítí zde právě tak jako v Jihlavě, z čehož má Jan lokálně vlasteneckou radost.

Druhý den plá slunce jako zběsilé, hlad roste, žízeň pře-růstá,

*do hospody vešel rád
Jan i jeho kamarád.*

Tam je tuze mnoho lidí, za stoly si pěkně sedí, pijí tam a maso jedí, *ač je pátek!*

*Zbožný Jan to vida zblednul,
za stolek si stranou sednul —*

kdopak by také nezbled! Ale již tu byl hospodský.

*„Obědvat chcem; copak máte?
Zdaž nám postních jídel dáte?“*

A teď bych to byl chtěl sám vidět, neboť epik vypravuje:

*Hosté po té jejich řeči
smíchem blbým až až ječí;
hostinský pak bez mravu
s nimi dal se v rozpravu:
„Postních jídel u mne není,
mělit jsme dnes zabíjení;
proto jelit, masa dosti,
jež tu jedí páni hosti.“*

Že do něho hrom ihned netento! — Jan, to se rozumí, „uleknul se hrozně“. Ale — ač velmi nerád, zde musím přec na okamžik přerušit bystrý proud vypravování, abych něco promluvil o básníku.

Každý jiný veršovec byl by se zde, právě na tom místě, do strašné šířky rozepsal! Snad by byl použil příležitosti, aby nás poučil, odkud vlastně pochází „sus scrofa domestica“ čili naše „prase domácí“, a byl by učeně sdělil, že naše prase patří k pachydermatům, jež pocházejí od předpotopního iguanodona z rodiny dinosaurů. Snad by byl promluvil o tom, jaký je to vlastně velký svátek v každé domácnosti, když se zabíjí prase, zvláště na př. v Uhrách, kde dle slovenské pohádky i ploty kolem zahrad jsou ze samých jitrnic. Ano že již Říman Cato nazýval ten dům „smutným domem“, v kterémž se nikdy „nezabíjí“. Nebo konečně byl by snad podotknul, že již starý Hippokrates, narozený as r. 460 před Kr., doporučoval požívání vepřového masa jen proto, aby teď čert měl se sváděním soukenického Jeníka z Jihlavy menší práci. Byl by dle Plinia (H. N. VIII, 77) poučil, že možno vepřovinu právě padesaterým způsobem připravit, dále, cože je jelito a co jitrnice, co bachor, uzenka, cerbulát, co lapillo, debrecínka a párek frankfurtských, — ale náš básník, ten *nechal to všechno, všechno stranou!*

S pravou epickou stručností vypravuje, jaký Jan teď prožil vnitřní boj. Dábel mu šeptá: „Jsi synek z Jihlavy, dbej její oslavy — vždyť jsi vyšel do světa, kde je jiná osvěta, — vždyť již nejsi děckem více, pojez kousek jitrnice!“ Šeptání ďábla, posměch lidí, známá čtenářům vůně z dobré jitrnice

— nedivme se pranic, bratři milí, že Jeník dal si jitrnici přinést! — Proč nesáhl k doporučenému hospodským jelitu, ano, to říci nedovedu. Snad že byl v cizině, že nevěděl, zdali zde jelita udí, a že znal, jakže v uzeném jelitu snadno se usadí „allantotoxicon“ čili „jed klobásový“ nebo „sarcina botulina“ — „plíseň vuřtová“. Kdo ví!

A teď už balada pádí k svému konci. Jitrnice přišla, Jan si přivoněl — venku vítr zdvihal prach a tmavé nebe začlo bručet. Jan si dodal kuráže a nasadil vidličku — blesk, hrom. Jan se zase vzpamatoval, nakrojil — blesk, hrom, posel boží uhodil do stromu zrovna před hospodou — Jan chytil jitrnici, vyhodil ji oknem —

*„Jaktěživ už v pátek více
nebudu jíst jitrnice!“ —*

Nerozmýšlející křesťan by jaktěživ neřekl, že je pánbůh tak na jitrnici lochťiv!

1874

Řeknu to zcela upřímně ať se mně směje kdo chce: kalendáře, na nichž stojí „redaktor probošt Václav Štulc“ nebo „biskupský notář Skočdopole a kanovník Kuřda“, jsou mně nejmilejší. Skopce, býka, štíra, kozorožce a jinou nebeskou sběr tam naleznu jako jinde. Den propadajících směnek stojí tam dojistu s toutéž příjemnou určitostí jako v kalendářích jiných. Posty jsou tam pečlivě vyznačeny rozmanitými křížky, takže nemusím být nikdy v trapné nejistotě, kdy je jenom „den zdrželivosti“ a kdy „zároveň i újmy“. A co se týče prorokování povětrnosti, mluví ty mé zamilované kalendáře jediny zajisté dobře: „Dá-li pánbůh, bude od 3. do 10. pršet“, neboť nedá-li, je přec patrné každému, že bude sucho, a prorok kalendář se nemýlí tedy nikdy. Kdyby psaly staročeské listy: „Dá-li pánbůh, bude s neděle vyrovnání“, nemýlily by se také nikdy. A pak ten tón, ten milý, prostý tón, vypočítaný pro lidi, kteří sobě oblíbili nevědět o tom božím

světě ale praničeho a hledět na něj věčně poodevřenými ústy!
Jak povídám, zcela pro mne.

„*Poutník*. Kalendář pro katolíky na obyčejný rok 1875. Vydavatelové Skočdopole a Kulda“ — není lepšího kalendáře! Zde je čteního, a jakého! Na př. ty *povídky*! Každé, ale každé chudé rodině je nakonec pomozeno. Vždycky tam pak na konci stojí: „Slzy radosti řinuly všem po tváři. Samo nebe pousmálo se atd.“ O každém „kmotru Bumbalovi“ praví se pak: „A od té chvíle do krčmy nešel“. Kdykoliv se dva nemohou dostat, dostanou se pomocí nějakého „kmotra Józy“ nakonec přec — „mladí šťastní manželé plakávali pak často na hrobě Józově“. Kdykoli je někdo nevině pronásledován, z čista jasna objeví se tu někdo, když je nejhůř, vysvobodí ho a dá mu k tomu stovku. A kdo jedná špatně, četník, žalář a soudce už ho mají! Šibenice přiběhne pak na zavolání. Tak vám byla letos na stránce 27 macecha. Co udělala, to víte: uvařila dětem z muchomorek večeři. Děti poslušně umřely, otec je s pláčem zahrabal.

*Zlé maceše však v oplátku
kat z konopí dal oprátku,
a s šibenice bezdechou
již vítr hýbá macechou.*

Zvláštní cenu pro mne mají co rok obsažené *povídky o židech*. Jinde podobně posměšných už ani nenajdeš na židy, než v těch milých kalendářích proboštských a kanovníckých. Mravy se kazí, už se židům nenadává na potkání, nenaráží klobouk, nepřipíná žlutá kokarda, nic, pranic více se jim nedělá! Ach jaké to byly krásné časy ještě tak před třiceti lety, když pražský uličník, jakmile spatřil žida, rozběhl se za ním, tahal ho za pytel, plival mu na kalhoty, pokřikoval na něho: „Žide, žide, čert pro tě přijde!“ A rozradostnění rodiče vyšli před krám, pohlíželi vděčně k nebi, že jim dal bůh dítě tak zvedené, a slzy jim splývaly po tváři! Starožitný způsob ten pěstuje se bohužel již jen v kalendářích pro katolíky. Zde se vynadá a vypráská nějakému Izákovi přec

ještě doopravdy, a přitom ho nějaký prostomilý křesťan napálí slušně vždy také ještě o pheníze. Slova vypravovatelů jsou velmi příhodná, samé khebe,* schoire, rebach, khale atp.; vtipů se jen hemží, jako „Kott der Kerechte“ nebo „vaj gešriren“ a ještě jiných.

Také letošní Poutník přináší výtečnou jednu pieču židovskou — vloni jich měl ovšem asi pět. Letoška se jmenuje Splašený a jedná

*o židovi z Boskovic,
jmenoval se Abram Špic.*

Z pikantního jejího obsahu neprozradím dychtivému čtenáři ani slůvka, jen tolik mu sdílím na upokojení jeho, že celá historie dopadá, jak žádoucnou, —

*židák „vaj, vaj“ naříkal,
ke své khebě utíkal. —*

Básně jsou tu krásy věru nepřekonatelné. Někdy přijde myšlénka, že se člověku zarazí až dech.

*Na světě je moc zlých lidí,
zloděje hned v jiných vidí —*

stojí na př. v. epické básni Svědomitý křeččí od jakéhos nadaného pseudonyma. Ovšem plynou myšlénky takové jen a jen z pravého nadšení! Zmíněný básník maluje velmi stručně, on se také nehrozí žádných obtíží, spočívajících ve zvláštnostech zvoleného předmětu. On napíše směle:

*Vypovím Vám příklad tklivý,
že i křeččí spravedlivý
na tom světě možný jest —*

* khebe, schoire = žena, zboží.

a člověk otvírá oči. Ale nebojte se, svěřte se básníkovi důvěrně, on vám to vskutku vypoví. Tak vám byl (na str. 35) před bitvou u Slavkova v Kamenici krejčí. K tomu přišel Francouz, přines kus „látky barvy šedé“, křičel: „Ráno — kaput!“, hrozil mečem a zas odešel. Nebylo nic platno, „kaput“ musil být do rána hotov. Ale přinešené látky bylo málo, krejčí musil ještě pro kus do Jihlavy. Přinesl jej, vzal si pomocníky a pracovali po celou noc. Ráno přišel si Francouz pro kaput, zaklepal krejčímu na rameno a řekl:

„Maître bon, nic krade on, a brav.“ —

„Nuže vizte!“ vyzývá vás pak básník. To se koukáte, co? Není ovšem všechno podobně vážné. Jsou tu také básničky laškové, plny jasného *humóru*. Na př. Ženatý kapucín. To byl vlastně bednář, ne kapucín. Žil tenkrát, kdy ještě

*náš moudrý, zbožný lid,
maje pravý blahobyt,
sluhům církve vděčně přával,*

takže měli tito sluhové ve sklepích svých i dosti vína. Básník bednáře osobně neznal,

*syna ale
jeho znal jsem dokonale,*

vypravuje sám. Bednář tedy do kapucínského sklepa chodil každý měsíc jednou prohlídnout sudy, a tu se mu kdysi, na str. 91, stalo, že se tam opil a usnul. Vzali ho, oblékli do kutny a položili do cely. Když se vyspal, chtěl domů k ženě — teď nemohu smíchy dál — ubezpečuju čtenáře, že mně až slzy tekou po tváři, — oni se totiž tvářili všichni, jako by ani nebyl bednář, he! — že jako kapucín přec ženu nemá, hehe! — a pak ho nakonec ovšem přece zas pustili, hehehe! — ne, ale jsou to nápady!

Nebo, hehehe! ten purkmistr, který — na str. 96 musí — lézt přes zeď do města, protože dal — přísný rozkaz, aby po — deváté už nebyl vpouštěn žádný — člověk, a když namahavě byl přešel, vpustil pak vrátný po — hodlně odevře-

nou branou purk — mistrova pudla za pánem, protože pudl
není jako žádný člověk — — — né!

Uf! —

Podotýkám jen ještě, že Církev je všude psána s velkým
C a „vlast“ jen s malým v, jak se sluší a patří.

1871

Plným právem stěžují sobě u nás na nedostatek kritiky! Je to pravá hanba pro naše recensenty, že nedovedou desítisvazkovým pojednáním dodat pravou váhu knížce, která by takto nestála za nic, a že nepíšíou neunavně o tom, co ani nevychází. Když vyjdou u nás dva spisy za rok, nahlídne přece každý rozumný, že ani denně vycházející kritický list by nám ještě nestačil! Nepíšíou-li naši spisovatelé ničeho, je tím vinen zajisté jen a jen recesent, který nenapsaná jich díla hanebně umlčuje; nepěje-li básník, není to zajisté vinou jeho, neboť básník český je člověk vzdělaný a ne jen tak leda jaký stehlík neb drozd z lesa, který pěje a pěje, bez ohledu, bude-li kritisován. Analysis musí předcházet produkci a pánbůh jen co pánbůh směl si dovolit pronést teprv po tvoření úsudek, že „je to dobré“. Po Adamovi a Evě nestvořil bůh již ničeho více, recensenty musil stvořit tedy as už dříve.

Vystavují nám na vzor sousedy Němce. Chytám se toho pokynu a vyplním důležitou mezeru, promluví-li o českém písemnictví dle vzorů německých. Prozatím pro dnešek jakýs literární *přebled*, psaný dle Fliegende Blätter, kritického to časopisu, jenž vychází v Mnichově.

Pánové a dámy! Chceme-li porozumět celému oboru českého písemnictví, musíme nejdřív seznat, *kdy, kde, jak* a *co* naši spisovatelé píší nebo psali. Již co do prvního, do toho „kdy“, je velká rozmanitost. Kdežto na př. Karolina Světlá psala „Na úsvitě“, Rudolf Mayer „V poledne“ a Zdirad Polák „Zvečera“, psala zas Eliška Krásnohorská „V noci“, Just „O půlnoci“ a Vlček „Po půlnoci“. Jiní milují jen jisté dny v tém dni nebo dny výroční nebo jisté doby roční. Takž psala Mühlsteinova „Na jaře“, Stankovský „V pátek“ a týž také „O Silvestru“. Chmelenský psal „Po nemoci“, Jablon-

ský „Při primici“, Adamec „O posvícení“, Bělohrobský docela „V tanci“, což je už literárním akrobatstvím. Nejnepochopitelnější je mně ale, že Klicpera psal: „Rok po smrti“!

Langer psal „Na kolenou“, při čemž to ovšem přijde na zvyk, Neruda „U okna“, což se mně zdá zcela praktické, Hálek „U panských dveří“ — divná choutka. Picek psal „U kolébky“ a hned nato „Za horami“ — mrzelo ho nejspíš, že doma musí kolíbat, a utek. Šembera psal „V cirku“, Krajník „Na židovském hřbitově“, Sládek „Na hrobech indiánských“, Peška „V Betlémě“. Němcová psala „V zámku i podzámčí“, ale nejspíš ne najednou; totéž lze soudit o Štrauchovi, který psal „Doma i za mořem“, a o Göbloví, jenž psal „V domě a na náměstí“. Že se může psát na zeď, je skoro každému známo, a proto konečně také pochopíme, že Picek napsal báseň „Na hory“. Arci práce titánská, ale Picek už byl takový! Mnohem nepochopitelnější je, jak psal Koubek „Na Lochotínské sady“, jak mohl psát Chmelenský „Na Ni v letě“ nebo že psal Šnajdr docela „Na potomky“.

Vunš psal „Bez hlavy a bez srdce“, ale ne právě špatně, Patrčka „V županu“, Hanka „Ve vši čerstvosti“. Jan Palacký psal „Čtyřicet hodin na Rujaně“, Neruda napsal novelu „Za půl hodiny“, a vypadla nejspíš také podle toho. A o jakých věcech se píše! Tyl napsal celou novelu „Pro jediné slovo“, Rubeš, že „Dluhy mít je dobrá věc“, Veselský „Ukradený střevec“ a Hovora „Negativní podšev“! Veselý nám sděluje, že „Zapomněl své rukavice“, a Kubánek, že „Nechce tančit“, což vděčně přijímáme u vědomost. Vlastní osoba má vůbec u mnohých zvláštní svou úlohu: „Či jsem já to?“ ptá se Frič, „Pomozte mi!“ běduje Heyduk, toho času v Písku, „Já mám příjem!“ jubiluje Šamberk. Podivuhodná spletení mysle jeví Hálek. Od něho je „Náš dědeček“, z čehož by vyplývalo, že je Hálek můj pradědeček, to ale nejde! Rovněž nerozumím, že „Srdce mé babičky“ má být od Turnovského. A nikdy a nikdy nepochopím, že „Všichni svatí“ jsou od Štulce, vyjma „Sv. Václava“, který je od Jana z Hvězdy, že „Přemysl Otakar Velký“ je od Vocela, „Staroměstská věž“ od Trojana a „Rakovník“ od Havelky! Člo-

věk se arci může mýlit, jakož se na př. mýlil hned zase Štulc, napsav „Patero červených korálů“, a ono je jich přes dvacatero! A nejrozhodněji se plete Uhlíř, pje-li: „Nelkej, že tě píchla včela!“ Jaktěživa mne žádná včela nepíchla — vosa to byla, pane profesore!

Ostatně mne těší, že se v českém písemnictví tak výdatně mnou zanášejí. Zünger psal „Mým přátelům“ a posloužil tím mé lenosti velice. Starší byli ale v kuse tom ještě mnohem pilnější, než jsou mladší. Kamarýt psal „Na mou Umku“, Tyl „Kusy mého srdce“ a Mácha již docela „V mé hlavě“, pět let před tím, než jsem se narodil! Snad sebe považovali za nějaké proroky, kteří předcházejí Mesiáše. Pro mne!